

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕДУРНОГО ПРАВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

HISTORIOGRAPHY OF THE RESEARCH OF ADMINISTRATIVE-PROCEDURAL LAW PRINCIPLES IN DOMESTIC ADMINISTRATIVE SCIENCE

Шарая А.А., к.ю.н., докторант,
доцент кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет

У статті проаналізовано історіографію дослідження принципів адміністративно-процедурного права у вітчизняній адміністративно-правовій науці. Доведено, що дослідження питань становлення і розвитку принципів адміністративно-процедурного права безпосередньо пов'язано з розвитком самого адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права та з розвитком доктринальних та законодавчих положень, які стосуються адміністративної процедури. Наголошено, що питання історіографії принципів адміністративно-процедурного права (як його структурного елемента) не досліджувалось в адміністративно-правовій науці. Відзначено, що низка навчальних посібників і підручників з адміністративного права різних років видання взагалі не містить положень про адміністративно-процедурний складник в цілому і про принципи адміністративно-процедурного права, або принципи адміністративної процедури. Помічено, що у поодиноких галузевих спеціалізованих навчальних та наукових джерелах з адміністративного права «більш пізнього» періоду можна знайти дослідження, що стосуються адміністративних процедур (зокрема, визначення їх поняття, розподілу на різновиди, з'ясування їх сутності, проведення загальної характеристики), однак увага у них не приділена принципам адміністративних процедур, або принципам адміністративно-процедурного права. Охарактеризовано подальшу появу спеціалізованих досліджень з питань адміністративної процедури (у складі яких виокремлюються і дослідження її принципів), а також з'ясування змісту принципів адміністративної процедури у навчальних виданнях. З огляду на проведений аналіз доктринальних джерел відзначено неоднозначність позицій учених-адміністративістів як щодо адміністративно-процедурної складової частини адміністративного права, так і щодо її принципів у доктринальних джерелах. Специфічною особливістю дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці визначено абсолютно полярний рівень їх зазначення у навчальній та науковій галузевій літературі: від відсутності будь-яких положень про принципи адміністративно-процедурного права (навіть у деяких сучасних виданнях) до детального їх визначення і характеристики. На підставі аналізу спеціалізованих наукових та навчальних видань запропоновано умовно виокремлювати базові етапи в історіографії дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці.

Ключові слова: принцип, адміністративно-процедурне право, адміністративна процедура, історіографія, засади.

The article analyzes the historiography of the study of the principles of administrative procedural law in domestic administrative law. It is proved that the study of the issues of formation and development of the principles of administrative procedural law is directly related to the development of administrative procedural law itself as a sub-sector of administrative law and to the development of doctrinal and legislative provisions related to administrative procedure. It was emphasized that the issue of historiography of the principles of administrative procedural law (as its structural element) has not been investigated in administrative legal science. It is noted that a number of educational manuals and textbooks on administrative law of different years of publication do not contain provisions on administrative procedural component as a whole and on principles of administrative procedural law or principles of administrative procedure. It has been noticed that in some sectoral specialized educational and scientific sources on administrative law of the "later" period one can find studies concerning administrative procedures (in particular, definition of their concept, division into varieties, clarification of their essence, carrying out of general characteristic), however they do not pay attention to the principles of administrative procedures or the principles of administrative procedural law. The further emergence of specialized studies on administrative procedures (which also include studies of its principles) and the clarification of the content of administrative procedure principles in educational publications are characterized. Taking into account the analysis of doctrinal sources, ambiguity of the positions of administrative scientists was noted, both with regard to the administrative-procedural component of administrative law and with respect to its principles in doctrinal sources. A specific feature of the study of the principles of administrative procedural law in administrative law is determined by the absolutely polar level of their indication in the educational and scientific industry literature: from the absence of any provisions on the principles of administrative procedural law (even in some modern publications) to their detailed definition and characteristics. Based on the analysis of specialized scientific and educational publications, it is suggested to conditionally distinguish the basic stages in the historiography of the study of the principles of administrative procedural law in administrative law science.

Key words: principle, administrative procedural law, administrative procedure, historiography, principles.

Дослідження історіографії тих чи інших явищ, процесів, понять у наукових правничих дослідженнях є обов'язковою умовою повного та всебічного доктринального аналізу. Дослідження питань становлення і розвитку принципів адміністративно-процедурного права безпосередньо пов'язано з розвитком самого адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права та з розвитком доктринальних та законодавчих положень, які стосуються адміністративної процедури. Виокремлення адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права вченими-адміністративістами почалося відносно недавно, як і вживання самого терміна «адміністративно-процедурне право». Узагальнений аналіз наявних різноманітних джерел свідчить, що «традиційно увага дослідників зосереджувалася на процесуальних нормах і відносинах, а приблизно з початку ХХІ ст.

усе частіше можна зустріти використання цього терміна в наукових, навчальних, публіцистичних галузевих джерелах, а також певну спеціалізацію дослідження аналізованого поняття» [1]. Відповідно, питання історіографії дослідження принципів адміністративно-процедурного права (як його структурного елемента) не досліджувалось в адміністративно-правовій науці. Однак варто звернути увагу на ті спеціалізовані наукові роботи, в яких трапляються положення, хоча і в межах комплексних досліджень (зокрема, стосовно питань адміністративного права, принципів адміністративного права, складників адміністративного права, адміністративного процесу тощо), щодо принципів адміністративно-процедурного права.

Можна відзначити, що низка навчальних посібників і підручників з адміністративного права різних років видання взагалі не містить положень про адміністративно-

процедурний складник у цілому і про принципи адміністративно-процедурного права, або принципи адміністративної процедури [2; 3; 4; 5; 6; 7] тощо. І якщо відсутність наукових положень щодо адміністративно-процедурного складника адміністративного права (та його структурних елементів) у спеціалізованих виданнях початку XXI стаття цілком логічно пов'язана з «традиційним» поглядом на структуру адміністративного права (матеріальний і процесуальний складники), то подібна ситуація у «більш пізніх» виданнях може пояснюватись відсутністю єдності поглядів адміністративної наукової спільноти на сутність, зміст, місце адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права або ж взагалі із запереченням його існування як окремого складника.

У поодиноких галузевих спеціалізованих навчальних та наукових джерелах з адміністративного права «більш пізнього» періоду можна знайти дослідження, що стосуються адміністративних процедур (зокрема, визначення їх поняття, розподілу на різновиди, з'ясування їх сутності, проведення загальної характеристики), однак увага у них не приділена принципам адміністративних процедур, або принципам адміністративно-процедурного права, наприклад: у підручнику за редакцією В.В. Коваленка «Курс адміністративного права України» (2012 р.) [8] у розділі, присвяченому адміністративному процесу, передбачені загальні положення щодо адміністративно-процедурних проваджень, і визначено сутність та різновиди таких проваджень; підручник за загальною редакцією Т.О. Коломоєць «Адміністративне право України» (2012 р.) [9] містить розділ «Адміністративно-процесуальне та адміністративно-процедурне право», де подається загальна характеристика адміністративних процедур, без зосередження уваги на її принципах; у навчальному посібнику Р.С. Мельника, В.М. Бевзенка «Загальне адміністративне право» (2014 р.) [10] під час визначення системи адміністративного права науковці пропонують виокремити загальне адміністративне право та Особливе адміністративне право, при чому в межах першого – інститут адміністративної процедури, однак принципи такого інституту (як визначено за позицією авторів) не виокремлено.

Проте водночас варто відзначити і наукові роботи, які характеризуються наявністю положень щодо принципів адміністративної процедури (хоча і не адміністративно-процедурного права, однак вони мають ключове значення для дослідження останніх). Умовно виділяючи початковий етап дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці, який характеризується обґрунтуванням існування адміністративно-процедурного складника в межах адміністративного права та фрагментарним зазначенням переліку притаманних йому принципів, слід зазначити, що у книзі «Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики» за редакцією В.Б. Авер'янова (2003 р.) [11] у розділі IV «Права громадян у державному управлінні, процедури їх реалізації та захисту» передбачена глава 2 «Адміністративні процедури за участю громадян», в якій (зокрема, у п. 2) проаналізовано принципи адміністративних процедур. Хоча «принципи адміністративної процедури» і «принципи адміністративно-процедурного права» і не є синонімічними поняттями, проте дослідження історіографії першого у вітчизняній адміністративно-правовій науці дає змогу відстежити особливості формування поглядів на останнє. До того ж справедливо зауважено, що «принципи не мають залишатися формальними деклараціями, як це часто буває у вітчизняному правотворенні та правозастосуванні. Для забезпечення їх дієвості необхідне змістове наповнення принципів реальними правовими механізмами» [11, с. 203]. На фоні здебільшого відсутності в 2003 р. ґрунтовних спеціалізованих досліджень з питань адміністративної процедури та її елементів такі фундаментальні положення можна визнати

досить важливим підґрунтям для аналізу і характеристики основних засад взаємин органів публічної адміністрації з приватними особами.

Також слід звернути увагу, що у книзі «Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України» (автор-упорядник В.П. Тимошук, 2003 р.) [12] у частині першій «Адміністративна процедура» окремий підрозділ присвячений саме принципам адміністративної процедури. Окремо у книзі виокремлені принципи адміністративної процедури, які виділяються в європейському адміністративному праві (як і у книзі «Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики» за редакцією В.Б. Авер'янова). До того ж відзначено «виключно важливість в адміністративній процедурі кожного з названих принципів» і зауважено, що для їх реалізації «необхідно усвідомлювати різницю ролі принципів права у практиці законотворення і правозастосування різних країн» [12, с. 38]. Підвищення уваги у наукових колах до адміністративно-процедурного складника адміністративного права і до його принципів зокрема вже не може бути підставою для заперечення його існування і вимагає детального і всебічного наукового аналізу.

У виданні І.Б. Коліушка, В.П. Тимошука «Реформа публічної адміністрації в Україні» (2005 р.) [13] подається бачення Центру політико-правових реформ щодо перспектив та напрямів проведення адміністративної реформи в Україні. Основою видання є проєкт Концепції реформування публічної адміністрації в Україні, підготовлений ЦППР із залученням провідних українських фахівців, а також зарубіжних експертів. В окремому підрозділі визначені засади взаємин публічної адміністрації з приватними особами. Зокрема, передбачено, що «напрямом реформи публічної адміністрації, що безпосередньо стосується кожного громадянина, є раціональне та справедливе правове регулювання процедурних відносин органів публічної адміністрації з приватними особами»; «адміністративна процедура має бути простою та ефективною»; «держава має гарантувати кожній особі право на неупереджене чесне вирішення її справи за обґрунтований проміжок часу»; «принципи та правила <...> мають прозирувати всі правові акти, які стосуються відносин між приватною особою та органами публічної адміністрації» [13, с. 42].

Окремо слід виділити збірки матеріалів «Адміністративні процедури і адміністративне судочинство в Німеччині», видані за сприяння Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва в 2006 і 2009 роках [14; 15], що дало змогу не лише характеризувати адміністративні процедури і принципи їх здійснення в Україні, а й порівняти їх з аналогічним інститутом в Німеччині, досвід якої досить часто використовують за приклад саме в адміністративно-процедурному аспекті. Зокрема, збірник № 2 містить окрему частину, присвячену принципам здійснення процедури за заявою, процедури втручального управління [15, с. 5–9], що також створює підґрунтя для порівняльно-правового аналізу.

Наступний етап дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці, етап деталізації, характеризується появою спеціалізованих досліджень з питань адміністративної процедури (у складі яких виокремлюються і дослідження її принципів), а також з'ясуванням змісту принципів адміністративної процедури у навчальних виданнях. Так, наприклад О.С. Лагода у дисертації «Адміністративна процедура: теорія і практика застосування» (2007 р.) [16] окремий розділ – Розділ II «Принципи адміністративно-процедурної діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування» пов'язаний із визначенням та характеристикою окремих принципів адміністративних процедур. Зокрема, він складається з двох підрозділів, в яких зроблено аналіз вихідних положень адміністративно-про-

цедурної діяльності, тобто принципів застосування адміністративних процедур [16, с. 19]. До того ж О.С. Лагода зазначає, що «сутність адміністративно-процедурного регулювання відносин полягає у правильному використанні принципів, які є фундаментом правозастосовчої діяльності адміністративних органів, у цьому сенсі автор звертає особливу увагу на актуальність правильного формулювання принципів, адже їх чіткість та послідовність визначення віддзеркалюються на ефективності практичної діяльності адміністративних органів» [16, с. 19]. Наукове обґрунтування питань, пов'язаних з адміністративною процедурою і її принципами на рівні монографічних та дисертаційних робіт, свідчить про поглиблений аналіз таких положень з метою належного з'ясування їх змісту, а також необхідної правотворчості.

У навчально-методичному посібнику І.О. Картузової та А.Ю. Осадчого «Адміністративно-процедурне право» (2008 р.) [17] висвітлено сутність і співвідношення адміністративної процедури й адміністративного процесу; розкрито систему та джерела адміністративно-процедурного права, проаналізовано класифікацію та суб'єктів адміністративних процедур; охарактеризовано адміністративно-процедурні норми та правовідносини; наведено інформацію про правотворчі (нормотворчі), контрольно-наглядові, дисциплінарні адміністративні процедури. Окремо автори присвятили увагу і принципам адміністративної процедури.

Монографія В.П. Тимошука «Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії» (2010 р.) [18] присвячена розгляду проблем правового регулювання процедур вирішення індивідуальних справ органами публічної адміністрації. У розділі 2 «Правові питання удосконалення процедури прийняття адміністративних актів» автор з'ясовує поняття і зміст принципів процедури прийняття адміністративних актів.

Т.О. Коломоєць у підручнику «Адміністративне право України. Академічний курс» (2011 р.) [19] аналізує поняття, принципи, види адміністративних процедур у розділі, присвяченому діяльності публічної адміністрації. Окрім аналізу вже запропонованих в адміністративно-правовій доктрині принципів адміністративних процедур, учений-адміністративіст наголошує на існуванні і окремої групи принципів адміністративної процедури (принцип верховенства права, законності, рівності учасників адміністративної процедури перед законом, публічності), а також на необхідності уточнення переліку таких принципів (з урахуванням принципу доступу до інформації, принципу викладення мотивів, принципу підконтрольності). Цілком слушно Т.О. Коломоєць пропонує додати до переліку принципів адміністративної процедури і принцип ефективності або неформальності; принцип неупередженості адміністративного органу; принцип пропорційності [19, с. 225]. Так, можна помітити зосередження уваги у навчальній літературі не лише на загальній характеристиці адміністративних процедур, а і на її принципах із розширенням їх переліку.

Своєю чергою О.І. Миколенко у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України» (2011 р.) [20] принципи адміністративно-процедурного права детально не характеризує, проте, ґрунтовно аналізуючи предмет науки адміністративного процедурного права (саме таке авторське формулювання пропонує О.І. Миколенко), пропонує до його структурних елементів, окрім інших, відносити і принципи адміністративного процедурного регулювання. Хоча науковець і не називає їх «принципами адміністративно-процедурного права», проте вони мають із ними безпосередній взаємозв'язок і можуть розглядатися як схожі поняття. До того ж науковець зазначає, що, «крім загальних принципів, адміністративне процедурне право

має свої принципи, які можна розділити на дві групи – підгалузеві та спеціальні принципи. До першої групи слід віднести принципи, які властиві в цілому адміністративному процедурному праву, до другої – принципи, які характерні для окремих інститутів чи окремих адміністративних проваджень» [20, с. 24–25].

Д.С. Астахов у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України» (2011 р.) [21] наголошує на тому, що «необхідним є перш за все остаточне з'ясування реального змісту поняття «адміністративна процедура», наявності підстав для відмежування його від адміністративного процесу та зовнішньої нормативної форми існування останнього, окреслення елементів механізму кодифікації законодавства в цій сфері, що надалі дасть змогу сформулювати підстави для доцільності кодифікації адміністративно-процедурного законодавства України» [21, с. 1]. Варто відзначити, що в результаті кодифікації (або іншої форми систематизації адміністративно-процедурного законодавства) буде закріплено основний перелік принципів адміністративної процедури.

Окремо варто звернути увагу на комплексні доктринальні дослідження принципів адміністративного права, які носять галузевий характер стосовно принципів адміністративно-процедурного права як підгалузевих принципів адміністративного права. Наприклад, у монографії Т.О. Коломоєць та П.О. Баранчика «Принципи адміністративного права» (2012 р.) [22] поряд із історико-теоретичними аспектами принципів адміністративного права, перспективами їх вдосконалення автори аналізують і принципи адміністративного права в окремих сферах, наприклад принципи публічного управління, де акцент зроблено саме на процедурних принципах адміністративного права, особливостях їх застосування [22, с. 59–60]. А.А. Пухтецька у монографії «Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування» (2016 р.) [23] аналізує декілька груп принципів адміністративного права, зокрема: 1) базові принципи; 2) організаційно-технічні; 3) процедурні; 4) принципи обігу інформації [23, с. 100]. Таким чином, можна помітити виокремлення процедурних принципів в окрему самостійну групу, що вимагає детального і ґрунтовного їх наукового дослідження. Окрім того, вчений-адміністративіст детально аналізує зміст і сутність процедурних принципів адміністративного права, висловлює позицію щодо їх нормативного закріплення у підрозділі 5.2. «Розвиток процедурних вимог до діяльності органів публічної адміністрації та завдання їх врахування в кодифікації адміністративно-процедурного законодавства України» названої монографії.

У наукових статтях також неодноразово розкривалося питання адміністративних процедур як сфери реалізації особливих принципів. Наприклад, Ю.М. Фролов у статті «Класифікація принципів адміністративних процедур» (2013 р.) [24] розглядає сучасні наукові підходи до класифікації принципів адміністративних процедур; визначає основні критерії класифікації та виділяє відповідні види принципів адміністративних процедур; розкриває їх зміст. А.М. Школик у статті «Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями» (2014 р.) [25] аналізує наукові підходи до змісту ключових категорій адміністративного права: адміністративний процес, адміністративна процедура та адміністративне провадження; пропонує відійти від двозначного використання терміна «адміністративний процес» і для позначення порядку прийняття рішень публічною адміністрацією використовувати термін «адміністративна процедура». А у статті «Порівняльно-правова характеристика видів адміністративної процедури в зарубіжних країнах та Україні» (2014 р.)

[26] А.М. Школик аналізує наукові підходи та юридичне закріплення сфери дії законодавства про адміністративну процедуру у зарубіжних країнах та в Україні; з'ясовує, що це законодавство базоване на істотно відмінних підходах з приводу адміністративної процедури, при чому як у розвинутих державах, так і державах, що розвиваються; тому Україна, приймаючи законодавчий акт про адміністративну процедуру (Адміністративно-процедурний кодекс), має врахувати досвід зарубіжних держав та ефективність відповідного законодавства; висвітлює переваги та недоліки регулювання різних видів адміністративної процедури в єдиному законодавчому акті.

Н.Л. Губерська у монографії «Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження» (2015 р.) [27] здійснює комплексний аналіз особливостей адміністративних процедур у сфері вищої освіти, а поряд із тим у розділі 2 «Теоретико-методологічна характеристика адміністративних процедур у сфері вищої освіти» детально визначає принципи організації та реалізації адміністративних процедур у сфері вищої освіти. Тобто можна відзначити спеціалізацію досліджень принципів адміністративних процедур у окремій сфері (зокрема, у сфері вищої освіти).

Дослідження принципів адміністративних процедур можна знайти і у наукових дослідженнях інших суміжних спеціалізованих спрямованостей, наприклад у сфері публічного адміністрування. Так, І.В. Криворучко у статті «Визначення поняття принципів адміністративної процедури в науці державного управління» (2016 р.) [28] проводить аналіз поняття «принцип» у науках державного управління, права та філософії; аналізує позиції вчених щодо тлумачення дефініцій «принципи державного управління», «принципи адміністративного права» та «принципи адміністративних послуг», на підставі чого формулює авторське поняття «принципи адміністративної процедури»; розкриває актуальність і важливість дослідження принципів адміністративної процедури з урахуванням кардинального перегляду сутності й змісту останнього; визначає роль цих принципів у державно-управлінській діяльності. А у 2018 р. І.В. Криворучко захищено дисертацію на тему «Принципи здійснення адміністративних процедур органами публічної влади: теоретичні основи визначення та застосування» [29], яка структурно складається з таких розділів: 1) «Теоретичне обґрунтування та правове закріплення принципів здійснення адміністративних процедур органами публічної влади»; 2) «Конституційно-правові та морально-етичні принципи здійснення адміністративних процедур органами публічної влади»; 3) «Визначення та застосування організаційних принципів здійснення адміністративних процедур органами публічної влади».

Сучасний етап дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці характеризується спеціалізацією наукових досліджень стосовно принципів адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права. Так, наприклад, у навчальному посібнику «Адміністративне процесуальне право» за загальною редакцією Т.П. Мінки (2017 р.) [30] окремо питання принципів адміністративно-процедурного права не розглядається, проте увагу приділено окремим різновидам адміністративних процедур, наприклад дисциплінарної процедури із зазначенням того, що «така діяльність не можлива без правових основоположних вихідних, керівних ідей і закономірностей здійснення цього виду унормованої діяльності – процедурних принципів. Дисциплінарній процедурі загалом притаманні основні принципи адміністративного процесу. Так, до основних принципів дисциплінарної процедури слід віднести: законність; об'єктивність процесу; рівність сторін; відкритість та гласність процесу; забезпечення права на правову допомогу; відповідність накладеного стяг-

нення тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку» [30, с. 216]. Так, слід відзначити окремі прояви спеціалізації наукових досліджень, зокрема в розрізі характеристики принципів окремих складників адміністративно-процедурних відносин.

Варто відзначити і появу наукових робіт щодо обґрунтування існування адміністративно-процедурного права, зокрема, А.М. Школик у статті «Адміністративно-процедурне право: ідея та реалізація» (2017 р.) [31] окреслює базові ідеї щодо формування в Україні адміністративно-процедурного права; висвітлює стан та недоліки чинних нормативно-правових актів, що містять елементи адміністративно-процедурних норм; обґрунтовує, що доопрацювання та ухвалення загального закону (кодексу) про адміністративну процедуру є необхідним кроком до покращення правового регулювання діяльності публічної адміністрації в Україні. За таких умов наукового визначення адміністративно-процедурного права особливого значення набуває дослідження його принципів.

У статті «Значення та перелік принципів адміністративної процедури» (2017 р.) А.М. Школик [32] звертає увагу на те, що значення принципів адміністративної процедури є найбільшим у сфері адміністративного розсуду, коли нормативно-правові акти не надто докладно регулюють діяльність публічної адміністрації; зазначає, що перелік загальних принципів адміністративної процедури в нормах майбутнього українського закону (кодексу) варто переглянути з урахуванням новітніх доктринальних напрацювань у галузі адміністративно-процедурного права та документів м'якого права Ради Європи та Європейського Союзу, при цьому доцільно розмежовувати принципи і правила адміністративної процедури, адже останні чітко регламентують діяльність публічної адміністрації.

В.А. Вдовічен та Т.С. Подорожна у статті «Ціннісні виклики адміністративно-процедурного законодавства» (2019 р.) зазначають, що «адміністративні процедури – це архіважливий та надпотужний механізм для контролю належної діяльності влади. Це правила, за якими має існувати вся система. Дотримання адміністративних процедур означає значно більше, ніж підтримку законності в державі. Ба більше, такі процедури – вимога Конституції України, адже вони захищають насамперед гідність людини, що закладена як базова цінність в Основному Законі» [33, с. 65], у зв'язку із чим архіважливим є і визначення загальних засад здійснення адміністративних процедур.

У контексті лекцій «Адміністративна процедура» (автори І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловійова) за загальною редакцією І.В. Бойко (2017 р.) [34] серед питань, присвячених поняттю, ознакам та видам адміністративної процедури; законодавству про адміністративну процедуру; учасникам адміністративної процедури; стадіям адміністративної процедури; доказам та доказуванню в адміністративній процедурі, передбачено окрему частину (лекція 3) «Принципи адміністративної процедури», де визначено поняття та значення принципів адміністративної процедури, запропоновано їх класифікаційний розподіл та розкрито сутність основних принципів.

Підтвердженням підвищення уваги вчених-адміністративістів до питання принципів адміністративно-процедурного права можна вважати проведення 15 вересня 2017 р. у м. Харкові за ініціатииви Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого круглого столу «Адміністративна процедура: особливості формування української концепції», за результатами роботи учасників якого сформовано збірку матеріалів [35]. У структурі такої збірки серед кола доповідей, присвячених різним аспектам адміністративної процедури, окремо слід звернути увагу на доповіді О.М. Соловійової та В.А. Сьоміної «Щодо принципів адмі-

ністративної процедури» [36] та С.В. Чирика «Принципи адміністративної процедури» [37], в яких присвячено безпосередню увагу визначенню загальних засад взаємин органів публічної адміністрації з приватними особами під час реалізації публічних повноважень.

Акцентуючи увагу на принципах адміністративно-процедурного права як підгалузевих принципах адміністративного права, варто звернутись до збірки статей сучасних учених-адміністративістів «Питання адміністративного права. Книга 2» (відповідальна за випуск Н.Б. Писаренко, 2018 р.) [38], де розміщені роботи А.М. Школика «Місце адміністративно-процедурного права в системі права» [39], в якій автор визначає сутність і зміст адміністративно-процедурного права як базової категорії для з'ясування його принципів; І.В. Бойко, О.Т. Зими, О.М. Соловйової «Адміністративна процедура як інститут адміністративного права» [40], в якій автори відзначають відображення принципів адміністративної процедури у змісті процедурних норм і зазначають, що уніфікація таких принципів не є завершеною, однак процес напрацювання спільної для всіх видів адміністративної процедури системи принципів триває, істотні досягнення вже є; Н.Б. Писаренко «Процесуальні правові відносини у структурі предмета адміністративного права» [41], в якій автор звертає увагу і на процедурні принципи адміністративного права.

Д.В. Сущенко у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект» (2018 р.) [42] у розділі 2 «Здійснення адміністративних процедур в Україні та інших державах-членах Ради Європи» виокремлює підрозділ 2.2 «Принципи здійснення адміністративних процедур». Так, автором проаналізовано принцип ефективності діяльності суб'єктів владних повноважень; принцип належної правоздатності та дієздатності суб'єктів публічного управління; принцип збереження таємниці інформації, яка стала відомою під час здійснення наданих повноважень; принцип дотримання «розумного строку»; право на оскарження адміністративного акта [43, с. 8–9]. Так, дослідження принципів адміністративної процедури у порівняльно-правовому аспекті дає змогу виокремити позитивний досвід їх нормативного закріплення і застосування задля внесення пропозицій для вітчизняної адміністративно-правової науки та правотворення.

Звертаючись до навчальної літератури, слід зазначити, що у підручнику «Адміністративне право України. Повний курс» (2018 р.) [44] адміністративній процедурі присвячено окремий розділ – розділ 7, у межах якого окрема частина – принципам адміністративної процедури. Так, у підручнику визначена система принципів адміністративної процедури; з'ясовано сутність і перелік загальних принципів адміністративної процедури; досліджено зміст спеціальних принципів адміністративної процедури.

Слід відзначити, що наукові дискусії щодо сутності, призначення, місця адміністративно-процедурного права та його структурних елементів (зокрема, принципів) тривають, що знайшло своє відображення у роботі III Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення» (м. Харків,

11–12 квітня 2019 р.) [45], зокрема у працях І.В. Бойко «Становлення інституту адміністративної процедури в сучасній правовій науці», Г.Г. Куневича «Адміністративні процедури в Республіці Беларусь и зарубежный опыт», А.В. Макаренка «Структура адміністративної процедури прийняття попередніх рішень щодо визначення країни походження товару», В.М. Гаращука та І.М. Коросташової «Адміністративні послуги: проблемні питання та шляхи їх вирішення», Д.М. Лук'янца «Концептуальні засади правового регулювання адміністративної процедури», О.Ю. Синявської «До питання нормативного закріплення принципів надання адміністративних послуг».

Таким чином, з огляду на проведений аналіз доктринальних джерел, варто відзначити неоднозначність позицій учених-адміністративістів як щодо адміністративно-процедурного складника адміністративного права, так і щодо його принципів у доктринальних джерелах. Специфічною особливістю дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці слід визначити абсолютно полярний рівень їх зазначення у навчальній та науковій галузевій літературі: від відсутності будь-яких положень про принципи адміністративно-процедурного права (навіть у деяких сучасних виданнях) до детального їх визначення і характеристики. Проте на підставі аналізу спеціалізованих наукових та навчальних видань, можна запропонувати умовно виокремлювати базові етапи в історіографії дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці, а саме:

1) початковий етап дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці (2003–2007 рр.) характеризується обґрунтуванням існування адміністративно-процедурного складника в межах адміністративного права та фрагментарним зазначенням переліку притаманних йому принципів;

2) етап деталізації дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці (2007–2017 рр.) характеризується появою спеціалізованих досліджень з питань адміністративної процедури (у складі яких виокремлюються і дослідження її принципів), а також з'ясуванням змісту принципів адміністративної процедури у навчальних виданнях;

3) сучасний етап дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці (з 2017 р.) характеризується спеціалізацією наукових досліджень стосовно принципів адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права. Такі умовно виділені етапи історіографії дослідження принципів адміністративно-процедурного права в адміністративно-правовій науці дають змогу простежити спеціалізацію характеристики принципів адміністративно-процедурного права, що необхідно зберегти й у майбутньому, посилити спеціалізований підхід до наукового дослідження як принципів адміністративно-процедурного права окремо (їх ресурс та потенціал), так і всієї їх системи у цілому. І таку тенденцію спеціалізації варто зберегти і надалі задля формування новітнього наукового базису з адміністративно-процедурного права та його принципів задля практичного використання їх ресурсу у всьому розмаїтті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломоєць Т.О., Гаджиева Ш.Н. Кодекс як джерело адміністративно-процедурного права України: пріоритети розробки в умовах сучасних правотворчих процесів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 137–148.
2. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
3. Гончарук С.Т. Основи адміністративного права України: навчальний посібник. Київ, 2004. 200 с.
4. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
5. Алфьоров С.М., Ващенко С.В., Долгополова М.М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
6. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навчальний посібник. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 696 с.
7. Бурбика М.М., Солонар А.В., Янішевська К.Д. Адміністративне право України: навчальний посібник. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. 358 с.

8. Курс адміністративного права України : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. / за ред. В.В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
9. Адміністративне право України : підручник. / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ : Істина, 2012. 528 с.
10. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.
11. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
12. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В.П. Тимошук. Київ : Факт, 2003. 496 с.
13. Коліушко І., Тимошук В. Реформа публічної адміністрації в Україні: Проєкти концепції та законів. Київ, 2005. 192 с.
14. *Адміністративні процедури і адміністративне судочинство в Німеччині* : збірник матеріалів. Київ : Німецький Фонд міжнародного правового співробітництва. 2006. 180 с.
15. *Адміністративні процедури і адміністративне судочинство в Німеччині*: збірник матеріалів № 2. Київ : Німецький Фонд міжнародного правового співробітництва. 2009. 180 с.
16. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с.
17. Картузова І.О., Осадчий А.Ю. Адміністративно-процедурне право : навчально-методичний посібник. Одеса : Юрид. л-ра, 2008. 288 с.
18. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії : монографія. Київ : «Конус-Ю», 2010. 296 с.
19. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
20. Миколенко О.І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 40 с.
21. Астахов Д.С. Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 17 с.
22. Коломоєць Т.О., Баранчик П.О. Принципи адміністративного права : монографія. Запоріжжя : Поліграфічний центр "Сору Art", 2012. 203 с.
23. Пухтецька А.А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування : монографія. Київ; Харків : ПП Панов (вид.), 2016. 434 с.
24. Фролов Ю.М. Класифікація принципів адміністративних процедур. *Форум права*. 2013. № 4. С. 423–429.
25. Школик А.М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 185–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_59_28.
26. Школик А. Порівняльно-правова характеристика видів адміністративної процедури в зарубіжних країнах та Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 35. С. 67–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_35_11.
27. Губерська Н.Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження : монографія. Харків : Панов, 2015. 508 с.
28. Криворучко І.В. Визначення поняття принципів адміністративної процедури в науці державного управління. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 1. С. 20–25.
29. Криворучко І.В. Принципи здійснення адміністративних процедур органами публічної влади: теоретичні основи визначення та застосування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01. Київ, 2018. 20 с.
30. Адміністративне процесуальне право : навчальний посібник / кол. авт.; за заг. ред. Т.П. Мінки. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 320 с.
31. Школик А.М. Адміністративно-процедурне право: ідея та реалізація. *Lex portus : юридичний науковий журнал*. 2017. № 5 (7). С. 30–40.
32. Школик А.М. Значення та перелік принципів адміністративної процедури. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 91–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_2_13.
33. Вдовічен В., Подорожна Т. Ціннісні виклики адміністративно-процедурного законодавства. *Право України*. 2019. № 5. С. 63–79.
34. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловійова; за заг. ред. І.В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
35. *Адміністративна процедура: особливості формування української концепції* : матеріали круглого столу, м. Харків, 15 вересня 2017 р. Харків : Національна академія правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. 112 с.
36. Соловійова О., Сьоміна В. Щодо принципів адміністративної процедури. *Адміністративна процедура: особливості формування української концепції* : матеріали Круглого столу, м. Харків, 15 вересня 2017 р. Харків : Національна академія правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 92–101.
37. Чирик С.В. Принципи адміністративної процедури. *Адміністративна процедура: особливості формування української концепції* : матеріали Круглого столу, м. Харків, 15 вересня 2017 р. Харків : Національна академія правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 101–105.
38. Питання адміністративного права. Кн. 2 / відп. за вип. Н.Б. Писаренко. Харків : ООО «Оберіг», 2018. 182 с.
39. Школик А.М. Місце адміністративно-процедурного права в системі права. *Питання адміністративного права*. Кн. 2 / відп. за вип. Н.Б. Писаренко. Харків : ООО «Оберіг», 2018. С. 125–130.
40. Бойко І.В., Зима О.Т., Соловійова О.М. Адміністративна процедура як інститут адміністративного права. *Питання адміністративного права*. Кн. 2 / відп. за вип. Н.Б. Писаренко. Харків : ООО «Оберіг», 2018. С. 140–150.
41. Писаренко Н.Б. Процесуальні правові відносини у структурі предмета адміністративного права. *Питання адміністративного права*. Кн. 2 / відп. за вип. Н.Б. Писаренко. Харків : ООО «Оберіг», 2018. С. 53–63.
42. Сущенко Д.В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 211 с.
43. Сущенко Д.В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 22 с.
44. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
45. *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення* : зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11–12 квітня 2019 р.); / відп. за вип. Н.П. Матюхіна, Г.А. Гончаренко, М.С. Ковтун, С.А. Федчишин. Харків : Право, 2019. 564 с.